

O'ZBEKISTON VA YEVROPA ITTIFOQI MAMLAKATLARI O'RTASIDAGI SAVDO, INVESTITSIYA VA IQTISODIY MUNOSABATLARNI RIVOJLANTIRISH DOLZARB MASALALARI

Erkinov Husniddin Ravshan o'g'li

TDIU magistranti. x.erkinov@tsue.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19548351>

Annotatsiya: Ushbu ishda O'zbekiston va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari o'rtasidagi savdo, investitsiya va iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Xususan, ikki tomonlama savdo hajmini oshirish, eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, investitsiya oqimini kengaytirish hamda iqtisodiy hamkorlikni chuqurlashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Yevropa Ittifoqining texnologik va moliyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda global iqtisodiy integratsiya sharoitida hamkorlikni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari va mavjud muammolar yoritiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Yevropa Ittifoqi, savdo aloqalari, investitsiya, iqtisodiy hamkorlik, eksport, import, diversifikatsiya, xalqaro integratsiya, qo'shma loyihalar, iqtisodiy rivojlanish.

Xalqaro savdo global iqtisodiyot uchun muhim masalalardan biri hisoblanadi va bu jarayon rivojlanmagan hamda sanoatlashgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sishning asosiy kanallaridan biridir. Mamlakatlar o'rtasidagi savdoning asosiy sabablaridan biri, masalan, resurslarning mo'lligi, iqlim muhiti va ishlab chiqarish qiymatidagi farqlardir. Ushbu omillar xalqaro savdoning shakllanishiga va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro savdo jarayoni, o'z navbatida, ko'plab ish o'rinlarini yaratibgina qolmay, balki iste'molchilar uchun keng turdagi tovarlar va xizmatlarni taqdim etadi. Bu orqali, turli mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar yanada mustahkamlanadi va global iqtisodiy integratsiya jarayoni tezlashadi. Xalqaro savdo nafaqat iqtisodiy o'sish, balki turli madaniyatlar va an'analar o'rtasida aloqalarni o'rnatishga ham xizmat qiladi, bu esa xalqaro munosabatlar va ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi.

Bundan tashqari, xalqaro savdo butun sayyora bo'ylab yashash standartlarining o'sishi ortidagi asosiy harakatlantiruvchi kuchlardan biri bo'lib qoldi. Chegaradan o'tuvchi savdo insoniyatning uzoq vaqtdan beri xususiyatidir, lekin oxirgi bir necha o'n yillikda xalqaro savdoning tez o'sishi qayd etilgan. Bu o'sish, asosan, texnologik innovatsiyalar, transport va kommunikatsiya sohasidagi yutuqlar tufayli amalga oshdi, bu esa savdo jarayonlarini yanada oson va qulay qiladi.

Import va eksport yalpi ichki mahsulotning o'sishiga katta hissa qo'shadi va ko'p yutuqlar import va eksport bilan bevosita bog'liqdir. Bu jarayonlar mamlakatlarning iqtisodiy o'sishda qanday rol o'ynashini ko'rsatadi, chunki xalqaro savdo natijasida yangi bozorlar ochiladi va mahsulotlar diversifikatsiya qilinadi.

Xalqaro savdo: global mavzu Oddiy so'zlar bilan aytganda, xalqaro savdo — bu davlatlar o'rtasidagi o'zaro sotish faoliyatidir. Ushbu jarayon "almashinish" tovarlar va xizmatlarning importi va eksportini o'z ichiga oladi. Wasserman va Haltman ta'kidlaganidek, xalqaro savdoni turli mamlakatlar aholisi o'rtasidagi tranzaksiya sifatida ko'rish mumkin. Ushbu atama Irlandiyalik statistik Edgevort tomonidan o'ylab topilgan bo'lib, u uni millatlar o'rtasidagi savdo hodisasi deb atagan. Xalqaro savdo konsepsiyasi turli mamlakatlarning iqtisodiy aloqasi

sifatida ko'riladigan iqtisodiy o'zaro bog'liqlikning epitomasi hisoblanadi. Xalqaro savdo, shuningdek, mamlakatlarning ochiqlik darajasini belgilovchi asosiy o'zgaruvchilardan biri bo'lib, iqtisodiy rivojlanishda ustun rol o'ynaydi. So'nggi yillarda tashqi savdo eng muhim milliy iqtisodiy o'sish usuliga aylangan. Bu jarayon mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni yanada mustahkamlash va global iqtisodiy integratsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Ammo xalqaro savdoning ahamiyati o'sishdan tashqariga chiqadi va u millatlar o'rtasidagi ijtimoiy va xalqaro munosabatlar shakllanishi uchun ham muhimdir. Xalqaro savdoning tarqalishi globallashtirishni ham rag'batlantirdi. Bu jarayon, o'z navbatida, dunyo bo'ylab madaniyatlar va an'analar o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirishga imkon beradi. Avvaliga, juda kam qaysi akademik fanlar xalqaro savdoning ahamiyatini qadrladi (siyosiy iqtisodchilar Adam Smit va Rikardo kabi olimlar bu holatda istisno edi). Xalqaro savdoning ahamiyati, shuningdek, global kengayish va iqtisodiyotning o'sishi orqali ham tasdiqlandi. Global savdo iste'molchilarga o'z mamlakatida sotilmaydigan yoki nihoyatda qimmat bo'lgan mahsulotlar va xizmatlarni olish imkoniyatini beradi. Tashqi savdo ma'lum darajada monopol raqobat qiyinchiliklarini yengillashtiradi, bu esa iste'molchilar uchun yanada ko'proq imkoniyatlarni yaratadi. Tabiiy resurslar ba'zi joylarda osongina mavjud bo'lishi mumkin, lekin taqsimot ularning doimiy ravishda xomashyo va tayyor materiallar sifatida dunyo bo'ylab nihoyiy foydalanuvchilarga oqib kelishini ta'minlaydi. Bu jarayon, shuningdek, resurslarning samarali utilizatsiyasi va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jahon savdosining yana bir katta afzalligi - bu katta miqdordagi xomashyo resurslarining samarali ishlatilishi, bu esa iqtisodiy rivojlanishga olib keladi.

Investitsiya nazariyasi Investitsiya nazariyasining asosiy prinsipi shuki, investitsiyalar vaqt o'tishi bilan kapital zaxirasini o'zgartiradi. Ammo investitsiya nazariyasiga ko'ra, investitsiya oqim o'zgaruvchisi bo'lib, kapital zaxirasining funksiyasi emas. Nihoyat, investitsiya oqimi boshlang'ich va yakuniy davrlar orasidagi kapital zaxirasi farqini hisoblash orqali topilishi mumkin. Investitsiyalar va ishlab chiqarish o'rtasidagi kuchli korrelyatsiya shuni ko'rsatadiki, bu ikki o'zgaruvchi bir-birini kuzatishga moyildir. Ammo korrelyatsiya hech qanday sababli bayonotlar qilishga imkon bermaydi, bu esa iqtisodiy tahlil qilishda ehtiyotkorlikni talab etadi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish iqtisodiyot nazariyasining asosiy vositasidan foydalanishni talab qiladi. Investitsiyaning o'zgaruvchanligi tufayli ba'zi iqtisodchilar, investitsiyaga bo'lgan talabdagi o'zgarishlar iqtisodiy tsiklda muhim omil ekanini ta'kidladilar. Asosan, boshqalarning Basu-Mallicki bunday, agar investitsiyalarni sekinlashtirsangiz, umiddan tashqari, lekin taxmin qilish, yuqori iste'molchi xarajatlari kabi narsa, pasaymasdan holda davom etadi. Bu jarayon iqtisodiy barqarorlik va o'sishning davomiyligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, investitsiya nazariyasi iqtisodiy strategiyalarni ishlab chiqishda, xususan, milliy va xalqaro darajada resurslarni optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Keyns va Xayek yondashuvlari.

Investitsiyalarni tahlil qilishning ikkita asosiy yondashuvi mavjud: Keyns va Xayek yondashuvlari.

- Xayekiy yondashuv investitsiyalarni muvozanatga qarama-qarshi bo'lgan moslashuv jarayoni sifatida ko'radi. Bu esa investitsiya strategiyasini belgilashda o'zgarish tezligini to'g'ri tanlashni muhim deb hisoblaydi.

- Keysniy yondashuv esa investitsiya jarayonida psixologik va xulq-atvorga oid omillarga ko'proq e'tibor qaratadi. Keysnsning investitsiya nazariyasi korxonalar investitsiya darajasini foiz stavkalari va kapitalning marjinal samaradorligini inobatga olgan holda aniqlashini ta'kidlaydi. Ya'ni, firma o'z kapital aktivlari va mehnat resurslarini optimal darajada boshqarish orqali kapitalning bozor narxi bilan talab narxini tenglashtirishga intiladi.

Boshqa tomondan, individual investorlar turli investitsiya nazariyalari va strategiyalaridan foydalanadilar. Passiv va aktiv investitsiya yondashuvlari asosiy strategik yo'nalishlar hisoblanadi. Investitsiya portfelini shakllantirishda aktivlar diversifikatsiyasi, risklarni kamaytirish, kapitalni to'g'ri taqsimlash kabi omillar muhimdir. Zamonaviy portfel nazariyasi, dividendlarni qayta investitsiya qilish, katta sonlar qonuni, dollar narxining o'rtacha hisoblanishi kabi yondashuvlar risklarni minimallashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, leverage, short-sell va opsiyon strategiyalar kabi murakkab usullar ham qo'llaniladi.

Investitsiya nazariyalari turlari:

1. Akseleratsiya nazariyasi

Bu nazariya ishlab chiqarish hajmiga erishish uchun kerakli kapital miqdorini belgilash tamoyiliga asoslanadi. Asosiy e'tibor sof investitsiyaga qaratilib, umumiy investitsiya inobatga olinmaydi. Teoriya shuni ta'kidlaydiki, kapital va ishlab chiqarish orasidagi barqaror nisbat mavjud bo'lib, har qanday nomutanosiblik muayyan vaqt ichida bartaraf etiladi. Biroq, ushbu model ortiqcha quvvat sig'imini inobatga olmaydi, shuning uchun iqtisodiy inqiroz sharoitida doimo to'g'ri natija bermasligi mumkin.

2. Ichki mablag'lar nazariyasi

Bu nazariya investitsiyalar darajasi kutilayotgan foyda hajmiga bog'liq ekanligini ilgari suradi. Unga ko'ra, kompaniyaning olgan daromadi oshgan sari, investitsiyalar ham o'sadi.

3. Neoklassik investitsiya nazariyasi

Neoklassik model optimal kapital to'planishiga asoslanadi va kapital hajmi ishlab chiqarish natijasi va kapital xizmatlarining tannarxi bilan belgilanadi. Kapital xizmatlarining tannarxiga kapital tovarlari narxi, foiz stavkasi va soliq tizimi kabi omillar ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, ishlab chiqarish hajmi va kapital tannarxi o'zgarishiga qarab investitsiya hajmi ham o'zgaradi.

Xalqaro savdo va investitsiya nazariyasi

Xalqaro savdo nazariyasi xalqaro almashinuv jarayonlari, ularning sabab va ta'sirlarini o'rganuvchi iqtisodiyot sohasi hisoblanadi. Xalqaro savdo deganda ikki yoki undan ortiq davlatlar o'rtasida tovar va xizmatlar almashinuvi tushuniladi. Odamlar yoki tashkilotlar o'z ehtiyojlari yoki manfaatlari tufayli mahsulot yoki xizmatlarni sotib oladilar. Ushbu savdo jarayonida davlatlar siyosati va biznes strategiyalari muhim rol o'ynaydi.

Asosiy xalqaro savdo nazariyalari:

- Merkantilizm
- Mutlaq ustunlik nazariyasi
- Taqqosiy ustunlik nazariyasi
- Heckscher-Ohlin nazariyasi (Faktor nisbati nazariyasi)
- Leontief paradoksi
- Mamlakat o'xshashligi nazariyasi
- Mahsulot hayot aylanishi nazariyasi
- Millatlarning raqobatbardoshligi nazariyasi

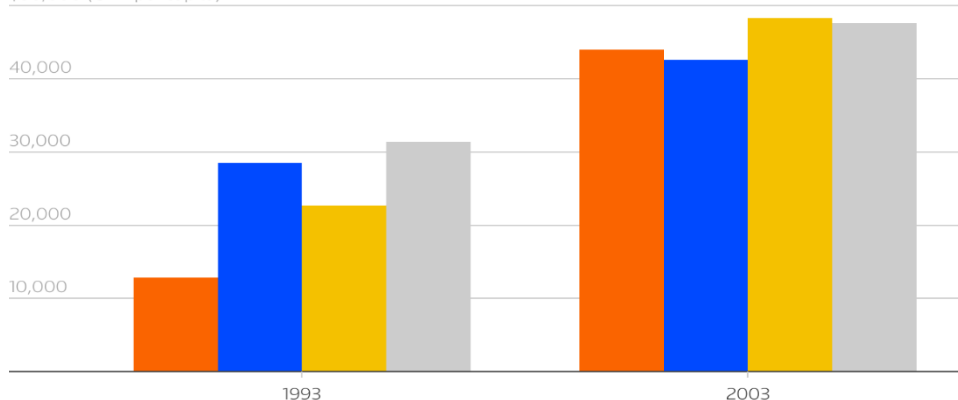
Iste'mol va investitsiya nazariyasi. Iste'mol va investitsiyalar o'zaro bog'liq tushunchalar hisoblanadi. Investitsiya – bu daromaddan iste'mol uchun sarflanmagan qismidir. Keynsning iste'mol nazariyasi (yoki mutlaq daromad nazariyasi) daromad hajmi iste'mol hajmiga ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Keyns shuningdek, psixologik iste'mol qoidasini taklif qilgan bo'lib, u daromad oshganda iste'mol ham oshishini, lekin daromad o'sishiga nisbatan kamroq miqdorda ortishini aytadi. Boshqacha aytganda, iste'molga bo'lgan marjinal moyillik birlikdan kichik bo'ladi. Iqtisodiy integratsiya: Tushuncha va ahamiyati. Iqtisodiy integratsiya – bu davlatlar o'rtasidagi kelishuv bo'lib, u odatda savdo to'siqlarini qisqartirish yoki butunlay yo'qotish hamda moliyaviy va fiskal siyosatni muvofiqlashtirishni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy integratsiyaning asosiy maqsadi ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar uchun xarajatlarni kamaytirish va ishtirokchi mamlakatlar o'rtasida savdoni rivojlantirishdir. Ushbu jarayon ko'pincha mintaqaviy integratsiya deb ham yuritiladi, chunki u ko'pincha qo'shni davlatlar orasida sodir bo'ladi.

Iqtisodiy integratsiyaning asosiy jihatlari. Iqtisodiy integratsiya davlatlar o'rtasida savdoni yengillashtirish, cheklovlarni olib tashlash, hamda iqtisodiy siyosatlarni uyg'unlashtirish bo'yicha bitimlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, Yevropa Ittifoqi (YI) bunga yaqqol misol bo'lib, u 27 davlatni birlashtiradi. Biroq, ba'zi millatchi siyosatchilar iqtisodiy integratsiyaga qarshi chiqishi mumkin, chunki bu milliy suverenitetga tahdid solishi mumkin. . BMTning savdo va rivojlanish bo'yicha hisobotida o'tgan yili qashshoq davlatlarni ishlab chiqarishdan xizmat ko'rsatish bilan o'sishga o'tishga chaqirgan bo'lib, savdo tendensiyalari sust va raqamli texnologiyalarning rivoji haqida ma'lumot bergan. Ammo, Kembrij Universitetining Jostein Hauge'ining "Fabrikani kelajagi" asarida ta'kidlanishicha, sanoat ishlab chiqarish iqtisodiy o'sish uchun juda muhimdir. Elektron xizmatlar va avtomatlashtirish ishlab chiqarishni innovatsiya va rivojlanish manbasi sifatida o'rnini bosa olmaydi. Dr Hauge'asining kitobida global shimol va uning kuchli korxonalarini global janub uchun adolatli bozor kirishini to'sib qo'yishi va ekologik zarar bo'yicha javobgarlikdan qochishi haqida ma'lumot berilgan. U kam daromadli mamlakatlar global "ortiqcha resurs iste'molidan" faqat 1%ni tashkil etishini ta'kidladi, ammo tezda jazb bo'lishga majbur bo'lib, ko'pincha kam yordam bilan, global shimol o'zining barqaror bo'lmagan amaliyotlarini davom ettirishda bosim ostida qoladi. Boy dunyo, Dr Hauge yozganidek, "sayyoraning ekologik umumiy ommaviyligini mustamlakaga olgan va eng birinchi ustuvorlik uni dekolonizatsiya qilish bo'lishi kerak". ⁱⁱ

1-rasm

● Poland ● Portugal ● Slovenia ● Spain

\$50,000 (GDP per capita)

Note: 2021 constant USD, purchasing power parity

Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lish ta'siri

Manba: IMF World Economic Outlook Database, Oktyabr 2024

Yevropa Ittifoqi sharoitlari shu qadar o'ziga xoski, boshqa donorlar uchun hech narsa o'rganish mumkin emas deb o'ylash jozibali. Biroq, moliyaviy mablag'lar unchalik katta emas edi. Haqiqiy maxfiy sous aniq siyosiy sheriklik, yordam va savdoning uyg'unligi va natijada oluvchi mamlakatlarning xususiy kapital oqimiga o'ta ochiqligi edi. Retseptning ushbu asosiy elementlari o'tkazilishi mumkin. Bundan ham yaxshiroq, ular haqiqatan ham ishlaydi. 1993 yilda Evropa Ittifoqining hozirgi Sharqiy a'zolari o'rtacha jon boshiga YaIM G'arbdagi eski gvardiyasining o'ndan bir qismiga teng edi. Ularning barchasi rivojlanayotgan mamlakatlar qatoriga kiritilgan. Oradan 30 yil o'tib, Polsha Portugaliyadan boyroq, sloveniyaliklar ispanlardan yaxshiroq ahvolda va har bir davlat yuqori daromadli elita klubiga a'zo. Yel kengayishining iqtisodiy ta'siri uning geostrategik muvaffaqiyati kabi diqqatga sazovordir. Qirq besh yil davomida yadroviy qarama-qarshilikning qarama-qarshi tomonida bo'lgan va bundan oldin ham asrlar davomida urush olib borgan ikki blok endi er yuzidagi barcha kabi chambarchas ittifoqdosh. Agar bu xalqaro taraqqiyotga yordam ko'rsatish modeli qattiqqo'l, realistik asrga mos kelmasa, nima ekanligini bilish qiyin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Yevropa Ittifoqi rasmiy sayti – <https://europa.eu>
2. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma'lumotlari
3. Jahon banki – *World Development Indicators*
4. Xalqaro valyuta jamg'armasi – *Regional Economic Outlook*
5. UNCTAD – *World Investment Report* Лоренс Дж.Гитман, Майкл Д.Джонк. Основы инвестирования.- М.:Дело, 2007, с-10.
6. Макконнел К.Р. ва Брю. С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т.: Пер.с англ. 13-го изд.: Учеб.- Т. 1-М.: ИНФРА-М, 2001.-[974] с
7. Михайлова. Е.В. Финансовые рынки и их формирование. Под. Ред. Л.Н.Красавиной. - М. 2007, с-357.
8. Розенберг Д.М. Инвестиции.- М.:ИНФРА, 2007, с-173.
9. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar – Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik
10. Xalqaro savdo nazariyasi va siyosati

11. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar
  12. International Economics – Paul Krugman va Maurice Obstfeld
  13. The World Economy – Thomas A. Pugel
  14. Global Political Economy – Robert Gilpin
  15. International Trade Theory and Policy
-